

Talouden asiantuntijoiden näkemyksiä rahapelaamiseen liittyvästä velkaantumisesta

TEIJA STRAND

Johdanto

”Moneytainment tarkoittaa sitä sykhdyttävän jännittävää tunnetta, joka tulee kun laitat rahaa likoon voittaaksesi lisää rahaa”, todetaan online-rahapelejä tarjoavan peliyhtiön *Unibetin* Internet-sivuilla. Englannin kielen sanoista *money* (raha) ja *entertainment* (viihde) yhdistetyn *moneytainment*-käsitteen on tarkoitus kuvata yhtiöiden visiota. Määritelmässä kiteytyykin rahapelaamisen todennäköisesti yleisin motiivi: rahasta pelaaminen on jännittävää. Motivoipa rahalla pelaamiseen mikä tahansa, rahalla on pelaamisessa erityinen rooli ja merkitys. Rahapelaamisen mahdollisuudet ovat lisääntyneet erityisesti viimeisen vuosikymmenen aikana Internetin sekä pelitoiminnan ja -tuotteiden kehittymisen myötä. Individualistisessa kulutus- ja luottoyhteiskunnassa kuluttaminen määrittyy kaikkien oikeudeksi – jopa velvollisuudeksi – ja luotot ovat ”orgaaninen osa” nyky-yhteiskuntaa (Rantala & Tarkkalla 2009, 3–4). Millainen ongelma rahapelaamiseen liittyvä velkaantuminen on tällaisessa yhteiskunnassa? Aihetta käsittelevän uutisoinnin toistuvia teemoja ovat pikavipit, Internet, nettipokeri ja erilaiset velkaongelmat, kuten ylivelkaantuminen ja luottokierre. Pelaamisen on myös uutisoitu olevan jopa työttömyyttä pahempi maksuvaikeuksien aiheuttaja (YLE 25.5.2009).

Tarkastelen tässä artikkelissa sitä, millaisia ovat velkaantumisen parissa eri tavoin toimivien asiantuntijoiden näkemykset rahapelaamiseen liittyvästä velkaantumisesta ilmiönä, millaista pelaamiseen liittyvä velkaantuminen on asiakkuuden tarkastelun näkökulmasta ja millaisena hahmottuu rahapelaamiseen kytkeytyviä talousongelmia kohdanneen asiakkaan asema ja toimijuus. Artikkelin lopussa pohdin rahapelilainsäädännön ja johtopäätöksissä esitetyn perusteella

vastuun ja hallinnan kysymyksiä tarkastelemalla, näyttäytykö velkaongelmiin ajautunut rahapelaaja taitamattomana kuluttajana vai epäonnise-na kansalaisena. Tutkimukseni aineisto koostuu eri tavoin velkaantumisen parissa työskentelevien asiantuntijoiden keväällä 2010 tehdyistä yksilö- ja ryhmähaastatteluista. Lähdän seuraavassa liikkeelle tarkastelemalla rahapelaamista kuluttajuuden näkökulmasta ja sen jälkeen käyn läpi sitä, mitä rahapelaamiseen liittyvästä velkaantumisesta tiedetään aikaisemman tutkimuksen valossa. Tämän jälkeen siirryn aineiston esittelyn kautta erittelemään haastateltavien näkemyksiä.

Rahapelaaja kuluttajana

Suurin osa suomalaisista pelaa rahapelejä. Eniten Suomessa pelataan erilaisia lottopelejä, arpoja ja peliautomaatteja, mutta netissä pelaavien määrä on lisääntynyt viime vuosina selvästi. Vuoden 2007 suomalaisten rahapelaamista kartoittaneen väestökyselyn mukaan Internetissä ilmoitti pelaavansa 13 prosenttia vastaajista, kun vuonna 2003 vastaava osuus oli viisi prosenttia. (Aho & Turja 2007.) Vuoden 2007 väestötutkimuksen lukujen perusteella on arvioitu, että suomalaisista arviolta noin 125 000 pelaa nimenomaan nettipokeria (ks. Tammi 2007), mutta netissä voi pelata monia muitakin pelejä rahasta, kuten perinteisten peliautomaattien ja arpojen sähköisiä versioita. On kuitenkin hyvä huomata, että luvut ovat verraten vanhoja, kun ottaa huomioon, kuinka paljon pelikulttuuri on viime vuosina kehittynyt ja muuttunut. Markkinoiden vapautuminen, teknologian kehitys sekä samanaikainen yhteiskunnallinen ja kulttuurinen muutos, kuten konsumerismi ja markkinoistuminen, ovat edesauttaneet pelitoiminnan vapautumista

ja laajentumista (Reith 2007; Matilainen 2010). Paheellisista ”pelureiden” rahapeleistä on tullut enemmän koko kansan pelejä – myös peliyhtiöiden viestinnässä (McGowan 2001, 14–15; Reith 2007, 35–36).

Suomessa rahapelitoiminnan ohjauksen pääta-voitteena on rahapelitoimintaan liittyvien rikosten ja pelihaittojen ehkäiseminen. Pelien ominaisuudet, saatavuus, markkinointi, mahdollisuus alaikäisenä pelaamiseen ja mahdollisuus velaksi pelaamiseen vaikuttavat pelihaittojen riskeihin. (Arpajaislakihankkeen loppuraportti 2009, 12.) Uuden arpajaislain myötä rahapeleihin tuli 1.10.2010 yleinen 18 vuoden ikäraja ja markkinointia rajoitettiin huomattavasti¹. Ennen arpajaislain muutosta oli lähes mahdotonta välttyä näkemästä ulkomaisten nettipokerisivustojen mainoksia – varsinkaan, jos käyttää paljon Internetiä. Ulkomaiset pelintarjoajat eivät saaneet ennen lakimuutostakaan markkinoida pelejä Suomessa, mutta kieltoa oli helppo kiertää: nettipokeria tarjoavat yritykset pystyivät mainostamaan pelejään erilaisilla pokeriharrastajien keskustelupalstoilla, ja mainoksia saattoi nähdä Suomen verkossa näkyvillä ulkomaisilla kanavilla. Ilmaisturnauksetkin toimivat markkinointina. (Svartsjö & al. 2008, 23–24.) Uusi arpajaislaki rajoittaa mainontaa oletettavasti tehokkaammin, sillä rahapelitoiminnan yhteydessä tehty arpajaisrikos muuttui ankarammin rangaistavaksi rahapelirikokseksi.

Arpajaislain (2001/1047)² kymmenennen pykälän mukaan arpajaisia ei saa toimeenpanna siten, että niihin voidaan osallistua velaksi tai panttia vastaan. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, et-

tä esimerkiksi luottokortilla ei voi pelata Internetissä eikä ostaa arpaa kioskista. Suomalaisten saatavilla on kuitenkin yhden arvion mukaan noin 2 500 ulkomaisten pelintarjoajien pelisivustoa (esim. Wood & al. 2007, 235), joilla on mahdollista pelata velaksi luotollisilla maksukorteilla. Rahapelaamista voidaan rahoittaa myös erilaisilla kulutus- ja lyhytlainoilla (Lähteenmaa & Strand 2008; Kaartinen & Lähteenmaa 2006; Rantala & Tarkkala 2009; ks. myös Pajula & Aaltonen 2011, 18). Nettirahapelien pelaajien on myös todettu kohtaavan suhteellisesti eniten erilaisia pelaamiseen liittyviä haittoja (ks. Wood & Williams 2007). Yksi nettipelien taloudellisia haittoja selittävä tekijä on juuri luottokortin tai pelimerkkien käyttö, sillä ”muovirahan” on todettu voivan lisätä pelatun rahan määrää (esim. Zangeneh & al. 2008, 147).

Rahapelaamiseen liittyvää suoraa tai epäsuoraa velkaantumista on tutkittu yllättävän vähän niin Suomessa kuin kansainvälisesti (Lähteenmaa & Strand 2008; Downs & Woolrych 2010). Tämä on kummallista, kun ottaa huomioon, kuinka keskeistä raha pelaamisessa on. Viime vuosien yleisiä velkaongelmia määrittävät pitkälti vakuudettomien luottojen runsas tarjonta ja käyttö sekä niiden helppo saatavuus. Vakuudettomat ja nopeasti saatavat luotot voivat muodostaa vakavan ongelman erityisesti erilaisille riskiryhmille, kuten hallitsemattomasti rahapelejä pelaaville. (Rantala & Tarkkala 2010.) Rahapelaamiseen velkaa ottaneiden pelaajien omia kokemuksia tarkastelleesta tutkimuksesta (Lähteenmaa & Strand 2008) käy ilmi, että kaikkia Suomessa pelattavia rahapelejä myös pelataan velaksi. Lainatyyppi on tutkimuksen mukaan sitä suosituimpi, mitä nopeammin sen saa käyttöönsä: eniten vastaajat olivat lainanneet ystäviltä ja sukulaisilta, ja sen jälkeen suosituimpia lainamuotoja olivat pikavipit ja pankin myöntämät kulutusluotot. Velaksi rahapelejä pelanneet voivat nähdä luotolla pelaamisen normaalina, pelaamisen syklistyyteen eli voittojen ja häviöiden vuorotteluun liittyvänä toimintana (Lähteenmaa & Strand 2008, 48).

Yleisiin velkaongelmiin on pyritty puuttumaan uudistamalla lainsäädäntöä. Esimerkiksi 1.2.2010 voimaan tulleen uuden kuluttajan-suojalain (2009/844) yhdeksäs pykälä kuuluu seuraavasti: ”[j]os kulutusluottoa haetaan ja se myönnetään kello 23:n ja 7:n välisenä aikana, kulutusluottosopimuksen nojalla myönnettävät varat saa suorittaa kuluttajalle vasta kello 7:n jäl-

1 Arpajaislain pykälän 14b mukaan rahapelien markkinointi on kielletty muualla kuin erityisissä pelisaleissa, pelikasinoissa ja raviradoilla, joihin pelit tai niiden myyntipiste on sijoitettu, jos peleihin on pelisääntöjen vahvistamisen yhteydessä todettu liittyvän erityinen pelihaittojen vaara. Pelaajille voidaan kuitenkin antaa tietoa edellä mainittujen pelien pelikohteista, pelipaikoista, peliehdoista, pelimaksuista, voittojen todennäköisyydestä ja voitoista.

2 Arpajaislain mukaan rahapelien toimeenpano ja pelien markkinointi on Suomessa sallittu kolmelle monopoloyhtiölle, Veikkauksen Oy:lle, Raha-automaattiyhdistykselle (RAY) ja Fintoto Oy:lle. Arpajaislain toimeenpanon lainmukaisuuden valvonta kuuluu sisäasiainministeriölle, jossa tehtävistä vastaa arpajais- ja asehallintoyksikkö. Ahvenanmaalla on oma peliyhtiö Ålands Penningsautomatförening (PAF), jonka pelejä suomalaiset voivat pelata. Ahvenanmaan arpajaislain säädäntö kuuluu itsehallintolain (1144/1991) nojalla maakunnan omaan lainsäädäntövaltaan (HE 197/1999).

keen. Sääntelyä pidettiin tarpeellisena siksi, että yöllä haettavan ja myönnettävän luoton mahdollisuus voi lisätä harkitsematonta luotonottoa (HE 24/2010). Myös positiivisesta luottorekisteristä on keskusteltu. Rekisteriin rekisteröitäisiin tiedot kuluttajan olemassa olevista luotoista, jolloin luottottajat voisivat seurata asiakkaan luottotilannetta ja arvioida hänen maksukykynsä todellisen velan perusteella. Rekisteri oli esillä luottotietolain valmistelussa viimeksi vuonna 2006 (HE 241/2006), mutta sitä ei kirjattu uuteen lakiin (luottotietolaki 2007/527).

Modernin kulutusyhteiskunnan ideaalilta (kuluttaja)kansalaiselta odotetaan kaiken kulutuksellisen yksilöllisyyden ja vapauden keskellä hallintaa ja itsesääntelyä (ks. Sattatelli 2007, 57–60). Tässä kulttuurisessa ilmastossa ja nykyisessä taloudellisessa toimintaympäristössä kuluttajilta vaaditaan jatkuvaa taloudellisen osaamisen ylläpitoa. Tulojen ja menojen hallintaa, taloudellisista velvoitteista huolehtimista ja ylivelkaantumisen välttelemistä ei kuitenkaan voida erottaa elämänhallinnasta yleensä. (Peura-Kapanen & Raijas 2009.) Yksilön velkaongelman määrittelyn yleinen lähtökohtana on, että kyseessä on yksilön subjektiivinen arvio siitä, kuinka hän kykenee suoriutumaan maksusitoumuksistaan. Velkaongelmaksi voidaan määrittellä myös tilanne, jossa vanhaa velkaa maksetaan uudella velalla tai tilanne, jossa yksilön omat varat eivät maksusitoumusten vuoksi riitä arjen välttämättömiin kuluihin. (Rantala & Tarkkala 2010, 20.)

Kansalainen ongelmapelaajana

Suomessa käytettävän Maailman terveysjärjestön (WHO) ICD-10-luokituksessa *pelihimo* luokituu käytös- ja hillitsemishäiriöksi. American Psychiatric Association:n (APA) DSM-IV-luokituksessa puhutaan *patologisesta pelaamisesta*, joka määrittyy impulssikontrollihäiriöksi. Luonnoksessa uudeksi DSM-V³-luokituksiksi patologista pelaamista ehdotetaan luokiteltavaksi riippuvuudeksi. Patologisesta pelaamisesta johdettu termi *peliriippuvuus* ei siten ole virallinen diagnostinen termi – kummassakaan luokituksessa – mutta sen käyttö on Suomessa vakiintunut puhuttaessa va-

kavista pelaamiseen liittyvistä ongelmista. Ongelmapelaaminen ja peliongelmat ovat väljempää käsitteitä ja niillä viitataan eriasteisiin pelihaittoihin. (Halme & Tammi 2008, 302–303.) Peliriippuvuuden sairausstatuksesta on debatoitu pitkään (ks. Nikkinen 2008) ja peliongelmaa, sen laatua ja vakavuutta mittaavissa mittareissakin on eri elementtejä painottavia asioita. SOGS⁴ keskittyy lähinnä käytöksen, kuten hävittyjen pelirahojen takaisin saamisen vuoksi pelaamisen ja DSM-IV psykologisten elementtien mittaamiseen (ks. Reith 2003, 13).

Ongelmapelaaminen voi aiheuttaa erilaisia sosiaalisia, terveydellisiä ja taloudellisia haittoja niin yksilölle itselleen kuin tämän lähipiirillekin, mutta eniten pelaajat ja heidän läheisensä raportoivat nimenomaan taloudellisista vaikeuksista (esim. Piispa & al. 2009; Jaakkola 2009; Pajula 2007; Downs & Woolrych 2010; Pajula & Aaltonen 2011). Suurimmat pelaamisesta johtuvat velat ovat tutkimusten (esim. Lähteenmaa & Strand 2008; ks. myös Jaakkola 2009) mukaan usein nettipokerin pelaajilla, mutta myös peliautomaatteja tai urheilu- ja ravivedonlyöntiä pelaavien velat voivat olla mittavia. Väestötutkimuksen (Aho & Turja 2007) mukaan noin prosentti pelaajista on ottanut velkaa pelaamisensa pystymättä maksamaan sitä pelaamisensa vuoksi takaisin. Väestötasolta tarkasteltaessa kyseessä on siten verraten pienen joukon ongelma (ks. myös Hakkarainen & al. 2010, 268). Pelaajilla ja heidän läheisillään taloudelliset ongelmat ja niistä johtuvat haitat voivat kuitenkin olla merkittäviä; jotain ongelman keskittymisestä kertonee se, että peliyhtiöiden yhteenlasketusta pelituotosta noin 50 prosenttia tulee viideltä prosentilta pelaajista (ks. Tammi 2007). Voitollinenkin pelaaminen voi olla ongelmallista, jos pelaaminen aiheuttaa esimerkiksi sosiaalisia tai psyykkisiä haittoja (Lund 2010, 72).

Väestötason tietojen lisäksi pelivelkaantuneiden henkilöiden määristä tai pelaamiseen liittyvien velkojen suuruudesta ei ole olemassa systemaattisesti kerättyjä tilastoja, sillä peliongelmaa tai pelaamiseen liittyvää velkaa ei kirjata ylös sosiaali- tai terveyspalveluissa. Peliongelmaisille suunnatuissa kuntoutus- ja muissa hankkeissa tapahtuva tietojen keruu on puolestaan kirja-

3 Katso APA:n luonnos: <http://www.dsm5.org/ProposedRevisions/Pages/Substance-RelatedDisorders.aspx>

4 The South Oaks Gambling Screen (SOGS). Kysymykset on alun perin suunniteltu löytämään päihdeongelmiin hoitoa saavien henkilöiden joukosta ne, joilla on vakavia ongelmia rahapelaamisen kanssa.

vaa. Pelaamiseen suorasti tai epäsuorasti liittyvän velan määrän arvioiminen on asiakkaan tai asiakastyöntekijän näkökulmasta usein myös ongelmallista: pelaamisesta johtuvan velkaantumisen ja pelaamiseen käytettyjen tai pelatessa hävittyjen rahamäärien arvioiminen on haastavaa, sillä pelaajat ”muistavat” helposti voitot isompina ja häviöt pienempinä, kuin ne todellisuudessa ovat (ks. Downs & Woolrych 2010, 314–315). Pelaajan ilmoittamien häviöiden ja voittojen suhteesta on siten vaikea hahmottaa onko pelaaja lopulta voitolla vai häviöllä.

Peliongelmaisten auttavan puhelimen *Peluurin* vuosiraporttien mukaan velkaantuminen ja muut taloudelliset vaikeudet ovat yksi puheluiden keskeisistä teemoista. Peluurin vuoden 2008 asiakastilastoista käy ilmi, että tietokantaan merkityistä nettipelaajista lähes 60 prosenttia oli rahoittanut pelaamistaan lainalla, velkojen määrä vaihteli 1 000–100 000 euroon (Jaakkola 2009). Vuoden 2010 soittoja käsitelleessä raportissa todetaan, että mitä suuremmista veloista on kyse, sitä useammin asiakkaan pääasiallinen ongelmia aiheuttava peli sijaitti Internetissä (Pajula & Aaltonen 2011, 18). Etenkin pokeria voidaan pelata verraten isoilla panoksilla verrattuna omaan tulotasoon. Pokeri on talouden hallinnan näkökulmasta kuitenkin mielenkiintoinen peli: pelaajat voivat kokea, että (netti)pokeri on taitoelementtinsä vuoksi peli, jonka avulla muun pelaamisen horjuttama talous on mahdollista saada tasapainoon tai jopa voitolliseksi. (Lähtenmaa & Strand 2008; myös Kaartinen 2008, 61–63.) Rahapelaaja saattaa ajatella, että pelaaminen on nimenomaan ratkaisu ongelmiin eikä siis ongelma itsessään, jolloin velat ratkeavat vääjäämättä omalle kohdalle osuvalla voitolla (Lähtenmaa & Strand 2008; Kaartinen 2008; Downs & Woolrych 2009). Voiton tavoittelua varten voidaan ottaa lisää velkaa ja näin itseään ruokkiva kierre on valmis (ks. Kaartinen 2008, 59–60).

Suomalaisten maksumoraalia pidetään perinteisesti korkeana ja monesti ihmiset yrittävät selvittää velkojensa kanssa pidempään kuin niiden järjestelyn kannalta on suotavaa (esim. Rantala & Tarkkala 2010). Pelivelkoihin liittyvä peittely johtuu usein häpeästä, jota pelaaja tuntee niin rahapelaamisestaan kuin taloudellisesta epäonnistumisestaankin (Downs & Woolrych 2010; Pajula 2007). Peliongelma ei näy ulospäin, joten läheiset eivät välttämättä osaa epäillä mitään, jos laskut tai maksuongelmat eivät tule heidän tie-

toonsa. Ongelmaan liittyvä salailu ja mahdolliset petokset ovat lisäksi yksi syy siihen, että rahapelaamiseen liittyvä velkaantuminen voi johtaa helpommin parisuhteen päättymiseen tai eroon kuin esimerkiksi yllättävistä elämäntilanteen muutoksista johtuvat talousongelmat. (Downs & Woolrych 2010, 314; Pajula 2007, 22.) Pelaaja voi peitellä ongelmiaan myös siksi, että pelkää menettävänsä mahdollisuuden velkajärjestelyyn, jos velkojen taustasyy selviää (Murto 2006, 9). Peleillä velkaantuneille maahanmuuttajille pelivelka ja velkojen maksuvaikeudet voivat aiheuttaa erityisen ”kasvojen menetyksen”, jonka pelkääminen voi pitkittää ongelman esiin tuomista entisestään (Huotari 2010, 41). Rahapeleillä velkaantuneen taloudellisen tilanteen hoitaminen vaatii usein räätälöityä ja kokonaisvaltaista lähestymistapaa (Downs & Woolrych 2009; myös Lund 2010, 74).

Ongelmapelaajien läheisiä tutkineen Mari Pajulan (2007, 19) mukaan viralliset tulonjakoon perustuvat köyhyysmittarit, kuten suhteellisen köyhyden kriteerit, eivät tavoita ongelmapelaajien ja heidän läheistensä köyhyyttä. Rahapelaamiseen liittyvä köyhyys voi olla tilastollisesti näkymätöntä, sillä ongelmapelaaja ja tämän perhe voivat näyttää hyvin toimeentulevilta, vaikka heidän taloudellinen tilanteensa olisi verraten huono. He voivat karsia perusmenoista, kuten terveyteen ja ruokaan liittyvistä kuluista, selvittääseen pelaamisen arkeen aiheuttamasta taloudellisesta ahdingosta. (Mt.) Tästä voidaan käyttää myös termiä toissijainen köyhyys (engl. *secondary poverty*), jota käytettiin rahapelitutkimuksessa aikaisemmin paljonkin, sen jäädessä sittemmin tutkimuksen sivuun. On jopa väitetty, että rahapelaamisen vaikutukset yksilön tai perheen varallisuuteen, samoin kuin velkaantumisen tapoihin, olisivat kadonneet. (Ks. Downs & Woolrych 2010, 311–313.)

Talouden asiantuntijat rahapelaamiseen liittyvien velkaongelmien kuvaajina

Tarkastelen tässä artikkelissa rahapelaamiseen liittyvää velkaantumista ilmiönä yleensä ja mitä siihen liittyy yksilön ja asiakkuuden näkökulmasta erityisesti. Tutkimukseni aineisto koostuu eri tavoin velkaantumisen parissa työskentelevien henkilöiden keväällä 2010 tehdyistä yksilö- ja ryhmähaastatteluista. Tutkimukseen haastatel-

lut asiantuntijat vastasivat omasta asiakastyöntekijän positioistaan käsin, ja marginaalisten ilmiöiden kohdalla esimerkiksi omien, kohdalle sattuneiden asiakkaiden tarinoiden merkitys kokonaisuudessa korostuu. Kaikilla haastatelluista on kuitenkin takanaan vuosikymmenten ja vähintään useiden vuosien kokemus alaltaan, joten kerätyn aineiston perusteella on mahdollista vastata esitettyihin esitutkimustyyppiin tutkimuskysymyksiin.

Haastateltavista suurin osa on talous- ja velkaneuvoja. Kuntien tarjoama talous- ja velkaneuvonta on lakisäateistä (laki talous- ja velkaneuvonnasta 2000/713). Talous- ja velkaneuvojat antavat yksityishenkilöille tietoja ja neuvontaa talouden ja velkojen hoidosta, selvittävät velallisen taloudellisten ongelmien ratkaisumahdollisuudet ja avustavat velallista velkojen sopimisessa. Lisäksi he avustavat velkajärjestelyyn liittyvien asioiden hoitamisessa, kuten velkajärjestelyhakemuksen ja muiden yksityishenkilön velkajärjestelystä annetun lain (1993/57) edellyttämien selvitysten ja asiakirjojen laatimisessa, sekä ohjaavat asiakasta hakemaan tarvittaessa oikeudellista apua. Talous- ja velkaneuvojen haastatteluiden kautta on mahdollista hahmottaa rahapelaamiseen liittyvän velkaantumisen kehittymistä heidän näkökulmastaan ja kuvata ilmiötä asiakkuuden tarkastelun kautta: velkaneuvojat kohtaavat velkaantuneita asiakkaita päivittäin, ja he ovat taho, jonne velkaantunut yleensä ohjataan muista palveluista.

Velkaneuvojen lisäksi haastattelin Takuu-Säätiöstä lakimiestä ja Omille jaloille -projektin projektipäällikköä ja Helsingin ulosottovirastosta kihlakunnanulosottomiehiä. Takuu-Säätiö auttaa ennalta arvaamattomasta syystä taloudelliseen kriisitilanteeseen joutuneiden henkilöiden itsenäistä selviytymistä tarjoamalla maksutonta puhelinneuvontaa ja takaamalla järjestelylainoja. Ulosottovirasto taas on puolueeton lainkäyttöviranomaisena. Näiden tahojen haastattelut laajentavat ilmiöstä muodostuvaa kuvaa. Tämän lisäksi haastattelin vielä kahta henkilöä erään suuren pankin keskitetyltä perintä-osastolta ja saman pankin luottojohtajaa. Pankin toimijoiden näkemykset toimivat analyysissä arvokkaana taustatietona ja peilauspintana. Haastattelin:

1. Helsingin talous- ja velkaneuvoja 3 kpl
2. Espoon talous- ja velkaneuvoja 1 kpl
3. Vantaan talous- ja velkaneuvoja 3 kpl
4. Turun talous- ja velkaneuvoja 4 kpl

5. Tampereen talous- ja velkaneuvoja 1 kpl
 6. Oulun talous- ja velkaneuvoja 1 kpl
 7. Takuu-Säätiöstä lakimiestä ja projektipäällikköä 2 kpl
 8. erään pankin luottojohtajaa / vastuullaan Lapin alue 1 kpl
 9. erään pankin keskitettyä perintä-osastoa 2 kpl
 10. Helsingin kaupungin kihlakunnanulosottomiehiä 4 kpl
- yhteensä 22 kpl

Lähestyin yksiköitä ja organisaatioita ottamalla yhteyttä esimiehiin. Pyysin heitä miettimään, kuka tai ketkä heidän yksiköistään ovat sopivia osallistumaan rahapelaamiseen liittyvää velkaantumista käsittelemään tutkimukseen. Tarjosin kaikille sekä yksilö- että ryhmähaastattelumahdollisuutta⁵, mutta mainitsin, että ryhmässä syntyvä keskustelu palvelisi tutkimusta erityisesti. Haastateltavat saivat haastattelurungon etukäteen, jotta heillä olisi mahdollisuus valmistautua. Haastattelun keskeisiä teemoja olivat pelivelkaantumisen näkyminen haastateltavien arjen työssä ja organisaatiossa, ilmiön kehittyminen ja tulevaisuuden näkymät, peliongelman tai velkaantumisen vaikutukset asiakkuuden näkökulmasta ja ongelman hallinta. Velkaneuvojen kanssa kävin läpi rungon, jossa oli muutamia erityisesti heidän työnkuvaansa liittyviä kysymyksiä. Nauhoitin ja litteroin kaikki haastattelut. Jotkut artikkelissa esiintyvät lainaukset olen yhtenäisyyden vuoksi yhdistänyt useamman henkilön puheesta. Analyysimenetelmänä käytin temaattista sisällönanalyysia (Tuomi & Sarajärvi 2002) eli teemoittelun aineiston siten, että sen avulla on mahdollista vastata tutkimuskysymyksiin kokoavasti.

Rahapelaamiseen liittyvän velkaantumisen dynamiikka

Kulutus kasvaa ja ilmiöön liittyvät haasteet muuttuvat

Kaikissa haastateluuissa pohdittiin rahapelaamiseen liittyvän velkaantumisen määrää. Esitetyt arviot velkaantumisen määrästä ja ongelman laajuudesta pohjautuivat asiantuntijoiden omiin

⁵ *Espoosta valikoitui vain yksi haastateltava, Tampereella toinen haastateltava oli sairastunut, Oulun yksilöhaastattelun suoritin puhelimitse ja Lapin alueen luottojohtajaa haastattelin hänen Helsinkiin suuntauneen työmatkansa yhteydessä.*

subjektiivisiin näkemyksiin ja kokemuksiin, sillä haastateltujen tahojen asiakastietojärjestelmässä ei ole peliriippuvuudelle omaa paikkaansa ja mahdolliset merkinnät katoavat yleiseen ”kaatoluokkaan”. Arviot vaihtelivatkin suuresti, sillä paikkakuntakohtaisten erojen lisäksi samaan ryhmähaastatteluun osallistuneiden arvioissa oli eroja: rahapelaamisensa vuoksi velkaantuneita kohdataan osan mielestä viikoittain, osan mukaan muutamia kertoja vuodessa.

Tilastoinnin puutteellisuuden lisäksi ongelman laajuuden arviointia vaikeuttaa se, että peliongelma ei aina paljastu asiakkuussuhteen aikana: asiakas ei välttämättä tuo sitä esille, eikä kaikesta rahapelaamisesta jää suoria jälkiä tiliotteeseen. Mediahuomion ja peliasioiden saaman julkisuuden arveltiin kuitenkin voineen vaikuttaa siihen, että velka-asioiden parissa työtä tekevät ovat nyt herkempiä kiinnittämään huomiota viitteisiin rahapelaamisesta. Lisäksi mediahuomio on voinut rohkaista ongelmia kohdanneita asiakkaita ”tunnustamaan” pelaamisensa avoimemmin – myös perinteisesti arkojen talousongelmien selvittämisen yhteydessä. Parhaimmassa tapauksessa asiakkaan tilioite kertoo jotain ongelman laajuudesta ja taustoista. Esimerkiksi nettipelaamisesta voi jäädä jälkiä tilitietoihin. Pelaamiseen ja velkaantumiseen liittyvästä salailusta keskusteltiin haastatteluissa kuitenkin verraten paljon.

Tässä on se ongelma, että ne rahapeliongelmat eivät näy meillä sillä tavalla. Ihmiset eivät kerro. Joku harva sanoo, että hän on vähän pelannut ja se velka on tullut sieltä, mutta mä sanon, että suurin osa on pimeässä. He eivät kerro, että onko se kaikki velka pelivelkaa. (Vantaan talous- ja velkaneuvojat)

Ilmiöön liitetystä salailusta ja tilastojen puuttumisesta huolimatta kaikki haastatellut olivat sitä mieltä, että rahapelaamiseen suorasti tai epäsuorasti liittyvä velkaantuminen ja rahapeleistä johtuvat velkaongelmat ovat lisääntyneet viime vuosina. Tätä he perustelivat käytännön asiakastyökokemuksellaan. Rahapelaamisesta johtuva tai siihen liittyvä velkaantuminen paikantuu asiakastyötä tekevien haastateltavien mukaan ilmiönä etenkin muutamiin viime vuosiin: asiakkaiden velkaantumiseen liittyvien ongelmien taustalla vaikuttavat rahapelimahdollisuuksien lisääntyminen, pelaamisen tapojen muutos ja helppo luotonsaanti, osan mukaan erityisesti pikavipit. Asiantuntijat näkivät, että pokeritähtien saama julkisuus ja ammattipelaajan elämäntavan markkinointi on yksi oleellinen pelaami-

seen ja taloudelliseen riskinottoon motivoiva tekijä ja nettipokeribuumi yhdistettynä kulutus- ja pikaluottojen helppoon saatavuuteen edesauttaa pelaamiseen liittyvää velkaantumista. ”Ajan henget” ja positiivisen uutisoinnin he uskoivat vaikuttavan etenkin nuoriin.

En tiedä onko se, että julkisuudessa puhutaan näistä pokerimiljonääreistä, joita Suomessakin on nyt muutamia kappaleita. Näitä nuoria miehiä (...). Naistenlehdissä ja iltapäivälehdissä on näkyvillä nämä muuttamat todella rikkaat pelaajat. Ehkä se houkuttelee, että [annetaan ymmärtää], että helpoin ja varmin tapa rikastua on nettipokeri. Kyllähän sitä markkinoidaan ansaintakeinona. (Takuu-Säätiön haastateltavat)

Haastateltujen mukaan nuoret aikuiset nettipokeria pelaavat miehet erottuvatkin asiakaskunnasta selvänä ryhmänä. Haastattelujen perusteella on kuitenkin selvää, että rahapelaamisen vuoksi velkaantuminen ei määrity vain yhden ryhmän ongelmaksi eikä se linkity vain yhteen peliin. Kaikkien haastateltujen tahojen pelaamisensa vuoksi taloudellisiin ongelmiin joutuneissa asiakkaissa oli niin nuoria aikuisia kuin iäkkäämpiä henkilöitä, miehiä ja naisia, eri koulutustaustaisia ja asemissa olevia sekä eri peleillä velkaantuneita henkilöitä.

Jos on 70 ja eläkkeellä oleva alhaisesti koulutettu rouvashenkilö, jolla on paljon pieniä luottoja niin voi sanoa, että ne on syntyneet pelaamisesta. Jos on noin 40-vuotias johtavassa asemassa tai asiantuntija-asemassa ja vakituudessa työsuhteessa olevassa mies, jolla on 10 000 kummallakin puolella olevia luottoja paljon, niin melkein voi sanoa, että siinä on kysymyksessä peluri, jonka pelaaminen on ihan erilaista kuin eläkeläisrouvalla. (Tampereen talous- ja velkaneuvojat)

Ehkä ne on ne vähän vanhemmat, jotka pelaa niitä kolikkopelejä tuolla marketissa. Summat jää vähän pienemmiksi kyllä. Mutta kyllä siinä saa menemään sen eläkkeenkin aika kivasti ja täytyy sitten ottaa sitä muuta rahaa elämiseen. (Turun talous- ja velkaneuvojat)

Enemmistö asiantuntijoista uskoi rahapelaamiseen liittyvän velkaantumisen ja siitä johtuvien ongelmien myös lisääntyvän ja osa pelkäsi, että ongelman todellinen luonne on vielä piilossa. Taloudellisten ja muiden haittojen ei uskottu ainakaan vähenevän, jos pelitarjonta ja luottomahdollisuudet pysyvät samoina tai kasvavat. Yhden haastatteluissa esiin tulleen uhkakuvan mukaan taloudellinen umpikuja voi johtaa joidenkin henkilöiden kohdalla ”helpon rahan” tavoitteluun ja pahimmassa tapauksessa rahapelaamisen voidaan ajatella olevan ratkaisu talousahdinkoon ja oman elämänlaadun parantamiseen.

On velkaa, rahapelaamisesta johtuvaa velkaa ja pelivelkaa

Vaikka pelaamiseen liittyvät talousongelmat ovat asiantuntijoiden mukaan näkyneet asiakaskunnassa viimeisten parin kolmen vuoden aikana enemmän, ovat rahapelaamiseen kytkeytyvät velkaongelmat marginaalinen ilmiö verrattuna ihmisten muihin talousongelmiin ja niihin johtaneisiin syihin ja prosesseihin. Asiakkailla on harvoin vain suoraa pelivelkaa. Ilmiön suhteellisen marginaalisuuden lisäksi tätä selittää se, että peliyhtiöille ei voi velkaantua. Pelaamiseen liittyvän velkaongelman monisyisyyttä kuvaa kuitenkin se, että ihmiset voivat käyttää palkka- ja muut tulonsa pelaamiseen ja maksaa muuhun elämiseensä liittyvät kulunsa luottolaitoksilta tai sosiaaliselta verkostolta lainatulla rahalla. Haastateltavien tiedossa oli kuitenkin myös sellaisia tapauksia, joissa asiakkaan kaikki velka oli syntynyt nimenomaan pelaamiseen otetuista erilaisista luotoista. Rahapelaamisesta johtuvaan velkaantumiseen – oli se sitten suoraa tai epäsuoraa – liittyi mahdollisen peliongelman lisäksi usein yleistä oman talouden hallitsemattomuutta, taloudellista kyvyttömyyttä ja moniongelmaisuutta. Tältä osin rahapelaamisen vuoksi velkaantuneet asiakkaat eivät haastateltujen mukaan erotu muista asiakkaista.

Se on ongelma muiden joukossa, meidän asiakkaila on omat ongelmat kaikilla. Joillakin se on alkoholi, joillakin se on pelaaminen, joillakin on vaan se talouden hallinta niin huonoa. Ja sitten on niiden yhdistelmiä eli joillakin on se koko värisuora. Mutta on mulla sellaisia asiakkaita, että ne on periaatteessa ihan kunnossa muuten, ne käy töissä ja tekee, mutta se pelaaminen vie kaiken sen rahan mitä niillä on. (Ulosoton haastateltavat)

Muuhun ongelmalliseen kuluttamiseen liittyvään velkaantumiseen verrattuna pelaamisen vuoksi velkaantuminen voi tapahtua huomattavan nopeasti: nykytekniikka on mahdollistanut sen, että lainaa saa lyhyessä ajassa, lähes milloin ja missä vain. Omiin tuloihin nähden merkittävä rahapelaaminen on erityisen riskialtista sellaiselle henkilölle, jolla on taloudellisia vaikeuksia jo ennestään. Pikavippejä käyttävät usein myös sellaiset henkilöt, joille korkeakorkoinen lyhytlainana ei ole sopiva luottovaihtoehto. Maksuhäiriömerkittömän pelaajan on mahdollista hankkia luottoa lähes aina halutessaan ja Internet-pelejä pelaava voi siirtää rahaa pelitililleen ilman, että käynnissä oleva peli välttämättä edes keskeytyy.

Rahapeleillä velkaantuvien harkinta siihen velkaantumiseen on alempi kuin muilla. (...) Pelitilanteessa tällaisella riippuvaisella henkilöllä ei ole minkäänlaista taloudellista harkintakykyä vaan velkaa otetaan mistä vaan ja millä hintaa tahansa. Yksi kertoi, että jos on pelannut monta tuntia (...) ja on tappiolla ja pitäisi pelata, niin peliä ei tarvitse sulkea välillä vaan pystyy saamaan rahaa pikaluotoilla kesken pelin. (Tampereen talous ja velkaneuvoja)

Luottoyhteiskunnassa rahapelaamiseen liittyvä velka voi koostua useammin laillisille luottolaitoksille olevasta velasta, kun aikaisemmin pelivelkaa on voinut olla enemmän nimenomaan yksityisille luotottajille tai muille pelaajille. Pelaamisen rahoittamiseen voi liittyä myös rikollisuutta.

Ja sitten oli noin 40-vuotias mies, jonka pelivelat olivat peräti 90-luvulta ja ne olivat kaikki vahingonkorvauksia. Hän sanoi itsekkin, että oli sen ajan pelaaja, että ei otettu luottoja vaan varastettiin. Ne tekivät ryöstöjä ja keikkoja ja pelas. Ei muita päiheitä vaan pelas. Asiakkailla on varmasti myös yksityisvelkoja jonkin verran. (Helsingin talous- ja velkaneuvojat)

Haastattelussa rikollisuuteen viittaava Helsingin talous- ja velkaneuvoja puhui ”ajasta ennen Internetiä ja kulutusluottoja” eli kyseessä oli veratien vanha esimerkki. Se ei kuitenkaan tarkoita, ettei verrattavaa toimintaa voisi olla nykyäänkin. Yksityisvelkoihin, samoin kuin yhteistalouteen liittyviin velkoihin, voi liittyä epärehellisyyttä, salailua tai jopa kavalluksia.

Juopolla on asiat paremmin kuin pelurilla

Haastateltavat painottivat, että pelaamisesta johdettuun velkoihin suhtaudutaan asiakastyössä velkoina muiden velkojen joukossa. Ongelmapelelaamisesta johdettuun velkoihin tai ongelmapelelaajaan asiakkaana liittyy kuitenkin erityisiä haasteita ja nimenomaan rahapelaamisen vuoksi velkaantuneen (ongelmapelelaaja)asiakkaan taloudellisen tilanteen hoitaminen voi olla erityisen haastavaa. Velkajärjestelyyn pääsy ja takauksen saaminen edellyttää vähintäänkin sitä, että velkaantumisen aiheuttava ongelma tai riippuvuus on hallinnassa. Asiakkaalta voidaan vaatia lisäksi lääkärinrintodistus tai näyttö hoitosuhteesta, mutta nekään eivät vielä automaattisesti takaa velkajärjestelyyn tai takauksen piiriin pääsyä.

[Ongelmapelelaajat] on sillä tavalla muusta massasta erottuvia, että niiden talouden tasapainottaminen ei välttämättä ole niin yksinkertainen juttu kuin semmoselle, jolla ei ole [peliongelmaa], kun vaaditaan näyttöä siitä, että pelaaminen on hallinnassa. Niiden talouden järjestäminen voi olla pidempi prosessi – tai mahdoton. Varsinkin jos peliongelma on vielä akuutti. Siinä mielessä ovat kyllä vaikeampi ryhmä kuin muut velal-

liset. Täytyy ehkä kiinnittää enemmän huomiota siihen, että missä vaiheessa niitä velkoja voidaan järjestellä. (Takuu-Säätiön haastateltavat)

Voi vain painottaa sitä, että esimerkiksi, että jos et hakeudu hoitoon ja jos ei sulla ole todistusta siitä, niin on suuri riski, että hakemus tulee takaisin. Koittaa sitä kautta [motivoida], että ei se mikään automaatti ole (...). Ihmiset ei välttämättä tiedosta tätä. (Turun talous- ja velkaneuvojat)

Asiantuntijat suhtautuivat vakavia haittoja aiheuttavaan peliriippuvuuteen lähes poikkeuksetta sairautena tai ainakaan sen riippuvuus- tai sairausstatusta ei kyseenalaisteta. Velkaantumisen taustalla on usein talouden hallitsemattomuutta, mutta peliriippuvaisella juuri riippuvuus pelaamiseen on usein taloudellisten ongelmien syy. Osa haastateltavista oli sitä mieltä, että ”peluri” ei silti saa yhteiskunnassa samanlaista hyväksyntää kuin esimerkiksi alkoholisti. Vaikuttaa siltä, että koska rahapelaaminen on yleensä harrastus, johon liittyy mahdollisuus ansaita, sitä ei haastateltavien tulkinnan mukaan aina hyväksytä velkaantumisen syyksi. Pelurin ja velkaongelmaisen stigmat voivat olla yhteiskunnassamme erityisen häpeällisiä ja näiden kahden ”tuplastigma” on ehkä pahin mahdollinen yhdistelmä.

Nykyään on aika luvallista olla hullu tai juoppo, ja on luvallista ja mahdollista hakea apua, mutta nämä velka- ja talousongelmat ovat kyllä aikamoisen häpeilyn ja peittelyn asia. Se on monesti perheen sisälläkin todellinen yllätys, kun tilanne paljastuu puolisolle. Sitten ehkä se, että jos ne rahat menee pelaamiseen, niin se voi olla se kaikkein pohjimmainen noteeraus. Siihen on totuttu, että viinaan ja muuhun menee rahaan. Kysymys on siitä, että mitkä asiat määritellään yhteiskunnallisiksi huolenaiheiksi ja tämä on vasta nousemassa. (Takuu-Säätiön haastateltavat)

Kun peliongelma riistäytyy hallinnasta, se johtaa pelivelkaantumiseen ja muuhun velkaantumiseen. Jos on perheellinen ihminen, niin kärsii koko perhe ja työnteke. Sitten saattaa tulla terveydellisiä ongelmia. Sekin johtaa terveydellisiin ja henkisiin ongelmiin, kun on kavereille velkaa, sille sosiaaliselle piirille, sehän on pahinta. Ja kerran olen nähnyt (...) sellaisen tapauksen, että kaveri on nostonut avovaimonsa pankkikortilla, jonka salasanan tietää, niin kaikki, ja kaikki menee pöytään. (Ulosoton haastateltavat)

Haastateltavat kertoivat, että heillä on tai oli ollut asiakkaina rahapelaajan läheisiä, jotka ovat velkaantuneet yrittäessään auttaa taloudellisiin ongelmiin joutunutta kumppaniaan tämän veloissa, joista on näin tullut yhteisiä velkoja. Usein nämä läheisasiakkaat olivat naisia, jotka olivat hakeneet apua ja tukea miehensä – ja joskus poikansa – pelaamisesta johtuvan velkakierteen selvittämiseen. Tapaukset, joissa läheinen kavaltaa perheenjäse-

neltä rahaa joko velkojen maksuun tai taloudellisia ongelmia aiheuttavan toimintansa kustantamiseen, ovat haastateltavien mukaan eräänlaisia ”ikuisuusrikoksia”. Oli rahapelaamiseen liittyvät taloudelliset ongelmat sitten muun perheen tiedossa tai eivät, ongelma ja sen seuraukset kaatuivat usein lopulta koko perheen kannettavaksi. Ei ole ollenkaan tavatonta, että rahapeliongelma ja sen aiheuttama velkaantuminen paljastuu läheisille vasta siinä vaiheessa, kun ”yhteinen asunto on uhattuna”. Läheisten rooli taloudellisina tukijoina on ristiriitainen, sillä aina apu ei ole kannattavaa. Espoon talous- ja velkaneuvoja kertoo tilanteesta, jossa pelaavaa asiakasta oli ohjeistettu kieltäytymään läheisensä tarjoamasta taloudellisesta avusta, sillä sen katsottiin olevan asiakkaan tilanteesta toimimaton ratkaisu.

Ongelmasta eroon pääseminen tuntuu olevan aika vaikeeta ja niitä repsahduksia sattuu sitten aika herkästi. Esimerkiksi on semmonen tapaus, jossa puoliso on [useamman kerran] pelastanut tämän henkilön pelien aiheuttamasta velkatilanteesta ja sitten oli [uusi] kierros menossa. (...) Täällä velkaneuvonnassa me jouduttiin toteamaan, että tämä on valitettavasti väärä paikka. Kun tämä ongelma ei ole nyt millään järjestelyllä tai rahalla autettavissa vaan apu pitää hakea jostain muualta. Neuvoja neuvoi asiakasta kieltäytymään [läheisen] tarjoamasta avusta (...). Nämä on vaan tällaisia väliaikaisia ratkaisuja. (Espoon talous- ja velkaneuvoja)

Haastateltavilla on erilaisia näkemyksiä vastuusta. Samaan aikaan kun osa perää rajoituksia luotonantoon, tuovat toiset esille sen, että jo nyt on ihmisiä, joiden on vaikea saada luottoa sitä kiipeästi tarvittessaankin. Positiivinen luottorekisteri nousi esiin muutamissa haastattelussa. Osa uskoo, että rekisteri auttaisi tämäntyyppisten ongelmien hallinnassa, mutta osa on skeptisiä: luotonantajilla on tälläkin hetkellä mahdollisuus tarkistaa asiakkaan luottotilanne, mutta käytännöt vaihtelevat ja osa luottottajista markkinoi luottoaan voimallisesti nykyisille tai entisille asiakkailleen, myös velkajärjestelyssä olleille entisille asiakkailleen.

Asiantuntijat olivat huolissaan siitä, että peliongelma voi piiloutua kulutusluotto- ja pikavippilainojen ja niistä syntyneiden velkaongelmien taakse. Näin se saattaa jäädä selvittämättä ja hoitamatta ja vaikuttaa niin asiakkaan henkilökoh-taiseen elämään kuin maksuohjelman seuraamiseen ja sen onnistumiseen: yksi ongelma peittää näin alleen toisen, ehkä näkyvää toimintaa vakavamman ja sitä selittävän ongelman.

Johtopäätökset

Rahapelaamisen vuoksi velkaantuneita voidaan joiltakin osin verrata muihin ”riippuvaisiin”, kuten päihdeongelmaisiiin ja ”himoshoppaajiin” (ks. esim. Hirschman 1992; Clark & Calleja 2008). Velkaantunut rahapelaaja voi rinnastua esimerkiksi ”ostelijaan”, sillä päihdeongelmaisilla toki on harvoin ”vain” taloudellisia ongelmia. Haastattelujen mukaan rahapelaamisesta johtuvista talousongelmista kärsivällä henkilöllä on usein ongelmia myös yleisessä elämönhallinnassa: rahapelaamisesta johtuvaan velkaantumiseen voi liittyä yleistä oman talouden hallitsemattomuutta, taloudellista kyvyttömyyttä ja moniongelmaisuutta. He toteavat, että samanlainen ”värisuora” voi olla myös ensisijaisesti päihdeongelmaisilla. Haastatellut toivat kuitenkin esille, että joskus rahasta pelaavan henkilön talous- ja velkaongelmat voivat olla ensisijainen tai jopa ainoa ongelmien aiheuttaja. Pelaaja ei silloin ole välttämättä kohdannut muita haittoja, kuten terveysongelmia, ongelmia sosiaalisissa suhteissa tai muussa elämönhallinnassa.

Rahapelaamiseen liittyvässä velkaantumisessa on kuitenkin myös erityisiä piirteitä. Ensinnäkin, pelaamisesta johtuvat taloudelliset ongelmat ovat syntyneet sellaisen toiminnan kautta, jossa nimenomaan rahalla ja toiminnalla on erityinen rooli: voittojen ja häviöiden vuorottelu sekä pelitilanteeseen liittyvä jännitys, sosiaalisuus ja kilpailullisuus erottavat rahapelaamiseen liittyvän rahankäytön ”pelkästä” ostamisesta. Tätä näkökulmaa sivuttiin myös haastatteluissa. Toiseksi, rahapelaamiseen liittyvät talousongelmat voivat syntyä verraten nopeasti varsinkin, jos pelataan isoilla panoksilla (Lähteenmaa & Strand 2008). Haastatteluissa nostettiin esille se, että isoja panoja voi liikkua esimerkiksi nettipokerissa ja toisaalta pienilläkin panoksilla ja esimerkiksi peliautomaatteja pelaamalla voi ajautua taloudellisiin ongelmiin, jos pelaaminen on jatkuvaa. Näiden lisäksi erityisen oleellinen piirre on maamme valtiollinen rahapelimonopoli: rahapelaaminen on osa erityisiä yhteiskunnallisia ja poliittisia rakenteita.

Haastattelujen mukaan rahapelaamisen vuoksi velkaantuminen ei linkity yhteen peliin eikä se ole esimerkiksi vain miesten tai kouluttamattomien henkilöiden ongelma. Rahapelaamiseen kulutetut rahamäärät tulee myös aina suhteuttaa henkilön tulotasoon ja varallisuuteen. Raha-

pelaaminen voi johtaa epäsuoraan velkaantumiseen, jos pelaaja rahoittaa pelaamistaan palkkai- tai muilla tuloilla ja arkeaan joko pankkiluotoilla, pikalainoilla tai yksityisillä veloilla (ks. myös Pajula 2007). Pahoihin velkoihin ajautunut rahapelaaja turvautuu muiden rahanlähteiden ehydyttyä helposti korkeakorkoisiiin pikavippeihin ja luottoja voi kertyä usealta luottottajalta (myös Lähteenmaa & Strand 2008; Kaartinen & Lähteenmaa 2006; Rantala & Tarkkala 2009; Pajula & Aaltonen 2011). Luottotietojen menetykskään ei automaattisesti sulje kaikkia rahahanoja: maksuhäiriöisen näyttää olevan yhä mahdollista saada luottoa monenkirjavilta luottomarkkinoilta.

Myöskään petokset – varsinkaan lähisuhteissa – eivät ole pois suljettuja rahanhankintakeinoja. Taloudellisesti hallitsematon rahapelaaminen vaikuttaa yleensä tavalla tai toisella myös pelaajan läheisten talouteen (myös Pajula 2007). Yhtäältä rahapelaamisesta johtuvaan velkaan liittyy häpeää ja salailua, ja toisaalta itse peliongelma voi piiloutua erilaisten luottojen taakse. Haastattelutavat painottavat, että ulkopuolisen – esimerkiksi läheisen tai asiakastyöntekijän – voi olla vaikea huomata talousongelmien todellista syytä, eikä pelaaja itsekään välttämättä tiedosta tai myönnä ongelmaansa.

Haastattelujen perusteella vaikuttaa siltä, että vaikka rahapeliongelmat ovat nousseet julkiseksi huoleksi, niin ongelmapelaaminen tai edes peliriippuvuus ei ole yhteiskunnassamme edelleenkaan yhtä legitiimi haittojen aiheuttaja kuin esimerkiksi alkoholismi. Eriasteisia haittoja aiheuttava rahapelaaminen määrittyy näin enemmänkin moraalittomaksi paheeksi kuin sairaudeksi (ks. Reith 2007). Haastattelujen mukaan peliriippuvuuteen suhtaudutaan kuitenkin yhä useammalla taholla hoitoa ja tukea vaativana sairautena. Esimerkiksi käräjäoikeuksissa asiakkaan hoitosuunnitelma voi toimia velkajärjestelyn ehtona ja syynä, eli siihen ei automaattisesti suhtauduta kevytmielisenä ja järjestelyn piiriin kuulumattomana tekijänä. Pelaaja voi kuitenkin kohdata vakavia taloudellisia haittoja jo ennen, kuin hänen käyttäytymisensä täyttää patologisen pelaamisen tiukat kriteerit. Pelaamisensa vuoksi velkaantuneen henkilön taloudellisen tilanteen tasapainottaminen onkin varsin haasteellista.

Rahapelaamiseen liittyvä velkaantuminen on herättänyt viimeisen muutaman vuoden aikana julkista huolta. Myös tähän tutkimukseen haastatellut eri tavoin velkaongelmien parissa työsken-

televät asiantuntijat olivat huolissaan. Näyttäisi siltä, että suhteellisesta marginaalisuudestaan huolimatta rahapelaamiseen liittyvä velkaantuminen on vakavasti otettava ilmiö. Paljon huomiota saanut helppo luotonsaanti voi olla yksi keskeinen pelivelkaantumisen osatekijä ja prosessia nopeuttava elementti, mutta se ei näyttäisi olevan ainut syy. Tässä tutkimuksessa piirtyi esiin erilaisten ajallisten, peli ja -kulutuskulttuuristen sekä teknisten kehityskulkujen yhteen kietoutuminen, joka selittää, mahdollistaa ja jopa lisää pelaamiseen liittyvää velkaantumista.

Lopuksi

Lopuksi pohdin vielä rahapelilainsäädännön ja yllä johtopäätöksissä esitetyn perusteella vastuun ja hallinnan kysymyksiä tarkastelemalla näyttäytykö velkaongelmiin ajautunut rahapelaaja enemmän taitamattomana kuluttajana vai epäonnisena kansalaisena. Suomen arpajaislaissa säädetään, että peliyhtiö ei saa toimeenpanna arpajaisia niin, että niihin voi osallistua velaksi tai panttia vastaan. Internet ja EU tuovat lain tulkintaan ja toimeenpanemiseen uusia ulottuvuuksia, sillä rahapeliasioissa ei ole olemassa yhteistä EU-lainsäädäntöä (ks. Määttä 2008).

Kalle Määttä (2008) esittelee etärahapelien säätelyn mahdollisuuksia kartoittaneessa esityksessään yhtenä vaihtoehtona tietoliikenneyhteyksien (eli etärahapelien levittämisen) estämisen ja maksujenvälitysten estojen toteutusmahdollisuuksia ja vaikeuksia. Luottolaitosten kohdalla tämä estojen käyttöönotto tarkoittaisi sitä, että ne eivät tekisi suorituksia, joissa on kyse ulkomaisten tai maassa rahapeliluvottomien peliyhtiöiden nettipeleihin liittyvistä maksusuorituksista. Yhdysvalloissa tällainen järjestelmä pantiin käytäntöön 2000–2003 (ks. lisää Määttä 2008, 56).

Suomen arpajaislakihankkeen loppuraportissa todetaan, että "[p]uuttuminen rajat ylittävään rahapelaamiseen liittyvien maksujen (pelipanosten ja pelivoittojen) välittämiseen saattaa olla niin teknisen toteuttamisen näkökulmasta kuin myös oikeudellisesti vaikeasti toteutettavissa" (Arpajaislakihankkeen loppuraportti 2009, 11). 1.10.2010 voimaan astunut uusi arpajaislaki on välineneutraali eli Internetissä tapahtuvasta rahapelaamisesta tai maksujenvälityksistä ei säädetä erikseen. Joten vaikka Suomella voidaan kat-

soa olevan oikeus rajoittaa ja säädellä suomalaisille tarjottavia rahapelimahdollisuuksia (Suomalaisen rahapelaamisen vuosikirja 2009, 67–68), niin käytännössä Suomessa ulkomainen pelintarjoaja voi tarjota pelejään verkossa ja suomalainen niitä pelata, myös luotollisilla maksukorteilla. Pelimonopolikaan ei tosin estä yli varojen pelaamista (ks. Nikkinen 2008, 21).

Ahvenanmaan peliyhtiö Ålands Penningautomatförening (Paf) ja suomalaiset peliyhtiöt ovat asettaneet peleihinsä erilaisia säätelyitä, kuten rahan- ja ajankäytön rajoituksia. Asiakkaalla voi olla käytössään myös erilaisia vapaaehtoisia hallintatyökaluja, kuten mahdollisuus jäädyttää oma pelitili. Peliyhtiöt korostavat toimivansa vastuullisesti ja erilaisten pelaamisenhallintatyökalujen kehittämisen lisäksi yhtiöt laativat yhteiskuntavastuuraportteja. Paf on myös lanseerannut tietävästi maailman ensimmäisen pelaajille kohdistetun turvallisuusvakuutuksen⁶. Vakuutus korvaa virallisen peliriippuvuusdiagnoosin saaneelle asiakkaalle kymmenen terapiakäyntiä. Aika näyttää, onko peliyhtiöiden toiminta merkki todellisesta vastuullisuusajattelun tai käytäntöjen muutoksesta vai onko kyse markkinointiretoriikasta.

Vapautta ja individualismia korostava yhteiskunta on rahapelaajalle mahdollisuuksineen, käytäntöineen ja arvoineen haastava toimintalue ja yksilöön kohdistuu hallinnan odotuksia, sillä (ongelma)pelaaja määrittyy länsimaissa usein rationaalisen ja vastuullisen kuluttajan vastakohtaksi. (Esim. Reith 2007; ks. myös Lund 2010.) Peliriippuvuuden määritelmä ja sairausstatuskin elävät edelleen. Kati Rantalan ja Heta Tarkkalan (2009, 11) mukaan liiallinen kulutus määrittyy vahvasti yksilötason ongelmaksi, mutta kyse on myös kulutuskeskeisestä yhteiskunnasta, jossa kuluttamista tuetaan esimerkiksi helposti saatavilla luotoilla. Rahapelaamiseen liitty-

⁶ Paf:n Internet-sivuilla (www.paf.com) turvallisuusvakuutuksesta kirjoitetaan muun muassa seuraavaa: "Osa-na panostustamme vastuulliseen pelaamiseen, olemme ensimmäisenä peliyhtiönä maailmassa kehittäneet Moderna Försäkringar -vakuutusyhtiön kanssa turvallisuusvakuutuksen pelaajillemme. Tosiasia on, että vain pieni osa pelaajista kohtaa ongelmia pelaamisessa. Olemme ylpeitä, että voimme antaa mahdollisuuden ammattiapuun niille asiakkaillemme, joilla on diagnosoitu peliriippuvuus. Tarjoamme heille hoitoa kognitiivisessa käyttäytymisterapiassa. Haluamme tällä tavalla vähentää pelaamisen väärinkäyttöä ja tarjota asiakkaillemme tutun ja turvallisen peliympäristön, jossa viihde ja huvi ovat huomion keskipisteenä – pelaamisen tulisi aina olla hauskaa."

vää velkaantumista tai sen aiheuttamia taloudellisia ongelmia ei siten voida johtaa myöskään pelkästään kuluttajan kevytmieliseen toimintaan eikä toisaalta pelkästään riippuvuuteen: suomalais-

nen rahapelaamisensa vuoksi velkaantunut henkilö näyttää olevan yhtä aikaa sekä taitamaton kuluttaja että epäonninen kansalainen.

KIRJALLISUUS

- Aho, Pauliina & Turja, Tuomo: Suomalaisen rahapelaaminen 2007. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, 2007
- Arpajaislakihankkeen loppuraportti 28.4.2009 (SM064:00/2007). Helsinki, 2009
- Clark, Marilyn & Calleja, Kristen: Shopping addiction: A preliminary investigation among Maltese university students. *Addiction Research and Theory* 16 (2008): 6, 633–649
- Downs, Carolyn & Woolrych, Ryan: *Gambling and Debt Pathfinder Study*. Manchester: Manchester Metropolitan University, 2009
- Downs, Carolyn & Woolrych, Ryan: Gambling and debt: the hidden impacts on family and work life. *Community Work and Family* 13 (2010): 3, 311–328
- Halme, Jukka & Tammi, Tuukka: Katsaus ongelmepelaamisen ja patologisen pelaamisen hoitoa koskevaan vaikuttavuustutkimukseen: tutkimus on vähäistä ja tulokset epävarmoja. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 45 (2008), 301–313
- Hakkarainen, Pekka & Metso, Leena & Järvinen-Tasopoulo, Johanna: Miten alkoholinkäyttö, rahapelaaminen ja huumeidenkäyttö kytkeytyvät toisiinsa? Teoksessa: Mäkelä, Pia & Mustonen, Heli & Tigerstedt, Christoffer (toim.): *Suomi juo*. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 2010
- Hirschman, Elizabeth: *The Consciousness of Addiction: Toward a General Theory of Compulsive Consumption*. *Journal of Consumer Research* 19 (1992), 155–179
- Huotari, Kari: Kulttuurisensitiivisen avokuntoutusmenetelmän kehittäminen ongelmepelaajille ja heidän läheisilleen. Maahanmuuttajanuorten pelaaminen hallintaan -projektin (2007–2009) arviointitutkimus. Helsinki: Sosiaalipedagogiikan säätiö, 2010
- Jaakkola, Tapio: *Peluurin vuosiraportti 2008*. Koukussa? Helsinki: Peluuri, 2009
- Kaartinen, Risto: Lyödäänkö vetoa, että pystyn lopettamaan pelaamisen. *Velkaantuneiden ongelmepelaajien arkinen järjestyminen*. Pro gradu työ, kuluttajekonominen oppiaine, taloustieteen laitos. Työpäpöytä 54. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2008
- Kaartinen, Risto & Lähteenmaa, Jaana: Miten ja mihin nuoret käyttävät pikavippejä ja muita kulutusluottoja. *Kauppa- ja teollisuusministeriön rahoitetut tutkimukset* 10. Helsinki: Kauppa- ja teollisuusministeriö, 2006
- Lund, Pekka: *Yksilölle jätetty taakka*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 2010
- Lähteenmaa, Jaana & Strand, Teija: *Tutkimus velan ottamisesta rahapeleihin, erityistarkastelussa nettipokeri ja pikavippaaminen*. Stakesin raportteja 25. Helsinki: Stakes, 2008
- Matilainen, Riitta: Mitä rahapelaaminen kertoo suomalaisen historiasta. *Tieteessä tapahtuu* 28 (2010): 1, 16–22
- McGowan, Richard: *Government and the transformation of the gaming industry*. Cheltenham: Edward Elgar, 2001
- Murto, Antti: *Rahapelaaminen velkaantumisen aiheuttajana*. Katsaus suomalaisen ongelmepelaajan taloudelliseen tilanteeseen. *Julkaisematoni*, 2006
- Määttä, Kalle: *Etärahapelien sääntelystä*. Stakesin raportteja 2. Helsinki: Stakes, 2008
- Nikkinen, Janne: *Sosiaalieettinen näkökulma rahapeli-ongelmien ehkäisyyn ja hoitoon*. Stakesin työpäpöytä 30. Helsinki: Stakes, 2008
- Pajula, Mari: *Ongelmepelaajan läheinen: sairastunut vai selviytyjä? Selvitys rahapeli-ongelman vaikutuksista läheisiin*. Stakesin työpäpöytä 26. Helsinki: Stakes, 2007
- Pajula, Mari & Aaltonen, Annina: *Peluurin vuosiraportti 2010*. Helsinki: Peluuri, 2011
- Peura-Kapanen, Liisa & Raijas, Anu: *Kuluttajien taloudellinen osaaminen 2000-luvulla*. Kuluttajatutkimuskeskuksen keskustelunaloitteita 38. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 2009
- Piispa, Matti & Laitalainen, Elina & Helakorpi, Satu & Halme, Jukka & Alho, Hannu & Uutela, Antti: *Rahapelaaminen, pelaamisen aiheuttamat ongelmat ja niiden yhteys elintapoihin*. Tutkimus työkäisistä suomalaisista vuonna 2008. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen raportteja 29. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, 2009
- Rantala, Kati & Tarkkala, Heta: *Kotitalouksien velkaongelmien nykytila ja kehitys*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 90. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 2009
- Rantala, Kati & Tarkkala, Heta: *Luotosta luottoon*. Velkaongelmaisten dynamiikka ja uudet riskiryhmät yhteiskunnan markkinalogiikan peilinä. *Yhteiskuntapolitiikka* 75 (2010): 1, 19–33
- Reith, Gerda: *Introduction. Pathology and Profit: Controversies in the Expansion of Legal Gambling*. In Reith, Gerda (ed.) *Who Wins? Who Loses?* New York: Prometheus Books, 2003
- Reith, Gerda: *Gambling and the contradictions of consumption. A genealogy of the "pathological" subject*. *American Behavioral Scientist* 51 (2007): 1, 33–55
- Sassatelli, Roberta: *Consumer culture: History, Theory and Politics*. Los Angeles: SAGE, 2007
- Suomalaisen rahapelaamisen vuosikirja (2009). Helsinki: Sisäasiainministeriö, Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, 2009

nisteriö ja Terveystieteiden tutkimuskeskus, 2009

Svatsrsjö, Mikko & Kinnunen, Jani & Paloheimo, Eetu & Mäyrä, Frans: Järjellä vai tunteella? Nettipokerin pelikokemus ja pelaamisen hallinta. Stakesin raportteja 24. Helsinki: Stakes, 2008

Tammi, Tuukka: Suomalaisten rahapelaaminen 2007: Huoli peliongelmista lisääntyy – ongelmat entisellä tasolla. Suurin kulutus kasautuu pienelle ryhmälle. Luettavissa <http://info.stakes.fi/pelihaitat/FI/huolipeliongelmistalisaantyy.htm>, haettu 10.8.2010

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi, 2002

Yle 25.5.2010. Ukkapelit yhä useammin ylivelkaantumisen taustalla. Luettavissa http://yle.fi/uutiset/talous_ ja_politiikka/2009/05/uhkapeli_yha_useammin_ylivelkaantumisen_taufalla_756279.html, haettu 5.6.2010

Zangeneh, Masood & Griffiths, Mark & Parke, Jonathan: The Marketing of Gambling. Teoksessa: Zangeneh, Masood & Blaszczynski, Alex (toim.): In the Pursuit of Winning. Problem Gambling Theory, Research and Treatment. New York: Springer, 2008

Wood, Robert & Williams, Robert: Problem gambling on the internet: implications for internet policy in North America. *New Media & Society* 9 (2007): 3, 520–542

Wood, Robert & Williams, Robert & Lawton, Paul: Why do Internet Gamblers Prefer Online Versus Land-based Venues? Some Preliminary Findings and Implications. *Journal of Gambling Issue* 20 (2007), 253–252.

LAIT JA ESITYKSET

Arpajaislaki (1047/2001)

Laki kuluttajansuojalain 7 luvun muuttamisesta (2009/844)

Laki talous ja velkaneuvonnasta (713/2000)

Laki yksityishenkilön velkajärjestelystä (57/1993)

Luottotietolaki (2007/527)

HE 24/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi kuluttajansuojalain muuttamisesta ja eräiden luotonantajien rekisteröinnistä sekä eräksi niihin liittyviksi laeiksi

HE 241/2006 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle luottotietolaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi.

ENGLISH SUMMARY

Teija Strand: Financial experts' views on indebtedness through gambling (Talouden asiantuntijoiden näkemyksiä rahapelaamiseen liittyvästä velkaantumisesta)

Gambling opportunities have increased noticeably in the past decade, particularly with the development of online gaming products and services. At the same time access to different types of unsecured credit has improved. Unsecured credit can be a serious problem for various vulnerable groups, such as out-of-control gamblers. According to the research evidence the main difficulties reported by gamblers and family members experiencing problems are precisely financial by nature. This article discusses the phenomenon of indebtedness associated with gambling, specifically from the point of view of the individual client.

The data for the study consists of individual and group interviews (n=19) conducted in spring 2010 with experts working with people with debt problems. All these experts had extensive experience in their respective fields, and the data gathered provided a

sound basis for addressing the research questions presented in the study.

The findings suggest that even though indebtedness through gambling is a relatively marginal phenomenon in society, it is nonetheless a problem that warrants serious attention. Easy access to unsecured credit may be one of the key contributing factors to debt problems from gambling, but it does not seem to be the only cause. In fact it seems that indebtedness through gambling is explained by a complex web of interwoven factors that have to do with gaming culture, consumption habits and technological advances. In other words the root cause of the financial problems stemming from gambling cannot be traced back simply to consumer frivolity or to a gambling addiction, but it appears that the Finnish gambler who has spent himself into debt is at once an incompetent consumer and an unlucky citizen.

Keywords: gambling, indebtedness, credit